

Gamle Rådhus

Næstved

NÆM 2000:110

NÆSTVED MUSEUM
2001

NÆM 2000:110

Beretning for undersøgelserne i Gamle Rådhus, Næstved

Undersøgelser i forbindelse med reoveringen af den tidligere rådssal i Næstveds gamle rådhus. Registrering af et muligvis senmiddelalderligt astraggulv samt diverse bygningsdetaljer, samt dendrokronologisk undersøgelse af rådhusets tagkonstruktion (for- og baghus). Endvidere blev et kongemonogram fra 1800-tallet aftrykket og afrenset.

Næstved Museum j.nr.: NÆM 2000:110

Stednavn: Gamle Rådhus, Næstved

Stednr.: 05.07.07

4-cm kort: 1512 IV SV

Sogn: Næstved

Herred: Tybjerg

Amt: Storstrøms (tidl. Præstø)

NÆSTVED GL. RÅDHUS

NÆM 2000:110

Indholdsfortegnelse

1. Undersøgelsens forhistorie	5
2. Undersøgelsens forløb	5
3. Metode og målesystem	6
4. Undersøgelsens resultater	6
4.1 Gulvet	6
4.1.1 Plankegulvet	7
4.1.2 Lerlaget	8
4.1.3 Astraggulvet (incl. flise- og skiftetyper)	8
4.2 Bygningens struktur	11
4.2.1 Blændet dør (vestvæg)	11
4.2.2 Bindingsværk; Døre (nordvæg)	11
4.2.3 Døre; Kakkellovnsniche (østvæg)	12
4.2.4 Nicher (arkivrum)	12
4.2.5 Tagkonstruktion (incl. dendrokronologiske dateringer)	13
4.3 Dekorationsmæssige detaljer	13
4.3.1 Kongemonogram (østvæg)	14
4.3.2 Bemaling ved kakkellovnsniche (østvæg)	15
4.3.3 Kørnørg (sydvæg)	15
4.3.4 Kalkning (vestvæg)	15
4.3.5 Vægmaling (nordvæg)	15
4.3.6 Vægmaling; Indskrift (arkivrum)	15
4.4 Genstandsfund	15
5. Sammenfatning af resultater	17
6. Litteraturliste	18
7. Lister	
7.1 Fundliste	19
7.2 Tegningsliste	22
7.3 Fotoliste	24

Bilag

- Bilag 1 Kort over Næstved med Gl. Rådhus-matriklen markeret
- Bilag 2 Placering af fixpunkt
- Bilag 2a Placering af tværsnit (T2-3)
- Bilag 3 Oversigtsplaner af gulv (1:25)
- Bilag 3a Markering af rester af nyere tids gulv
- Bilag 3b Markering af strø-render
- Bilag 3c Skiftetype 1-5
- Bilag 3d Markering af det udgravede område
- Bilag 3e Markering af mursten med ”fejllindtryk”
- Bilag 3f Ovnrelaterede elementer
- Bilag 4 1999-plan af lejlighed på 1. sal. Opmålt af arkitekt Birte Skov. Varmings Tegnesteue.
- Bilag 5 1964-plan af Gammel Rådhus. Miljøministeriet, Skov og Naturstyrelsen. Udarbejdet af H.H. Engkvist og K. Rønnow ved restaureringen af bygningerne.
- Bilag 6 1948-opmåling af Gammel Rådhus. H.C. Friis-Jensen, arkitekt, Axeltorv 6, Næstved.
- Bilag 7 1893-opmåling af Gl. Rådhus i forbindelse med Kochs restaureringen af forhuset.
- Bilag 8 1:1-aftegning af mønsterflise fra astraggulvet samt aftegning af lignende flise fra Goyernes Gård, Axeltorv 6
- Bilag 9 Matrix over væsentligste elementer
- Bilag 10 Kopier af S/H fotos
- Bilag 11 Referat af byggemøde d. 4. april 2000. Varmings Tegnesteue
- Bilag 12 Aoife Daly: Dendrokronologisk undersøgelse af tømmer fra ”det Gamle Rådhus”, Næstved. Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser. Rapport nr. 29, 2000

1. Undersøgelsens forhistorie

I 1505 er det første gang det Gamle Rådhus nævnes og beskrives som nabo til Gøyerens Gård. Rådhuset var i første omgang en bygning på ét stokværk, senere blev en etage mere og forhuset bygget til (jf. Engquist 1997). Forhuset må være blevet bygget til det oprindelige baghus i slutningen af 1400-tallet eller begyndelsen af 1500-tallet. I de to rum på den øverste etage af forhuset, hvor undersøgelserne fandt sted, har der gennem tiden været rådssal, arkivrum og beboelse.

Rådhuset fungerede som sådant indtil 1856, hvor det da nybyggede rådhus på Hjultorvet blev taget i brug. Siden har der bl.a. været privat beboelse og menighedshus i det Gamle Rådhus. Rådhuset er blevet restaureret af flere omgange. Forhuset i 1894 og resten i 1960'erne. Bygningerne blev fredet i 1918 (Hansen, P.B., 1992).

Undersøgelsen af rådssalen kom i stand, da nuværende ejer, Sct. Peders Menighedsråd, havde igangsat en istandsættelse af lejligheden i den øverste etage i forhuset ud mod Sct. Peders Kirkeplads (Sct. Peder Kirkeplads 5, matr.nr. 201). Da man under denne istandsættelse fjernede en nyere gulvbelægning fremkom dele af et ældre astrag- (eller flise-)gulv. Herefter blev Næstved Museum kontaktet og iværksatte en arkæologisk undersøgelse af gulvet. Denne undersøgelse blev betalt af museets undersøgelseskonto.

2. Undersøgelsens forløb

Undersøgelsen foregik fra d. 23. marts 2000 til d. 3. april 2000. Følgende personer deltog i undersøgelsen: daglig leder BSc Birgitte Fløe Jensen og assistent Kama Jørgensen litograf i aktivering på museet. Desuden kom ansvarlige ledere Palle Birk Hansen og Thomas Roland dagligt for at tilse og bistå med indsamling af oplysninger mens undersøgelsen stod på.

Der blev d. 31. marts 2000 afholdt møde med Lau Lauritsen fra Fredningskontoret, Skov- og Naturstyrelsen, repræsentanter fra Sct. Peders Kirkes Menighedsråd, arkitekt Birthe Skov fra Varmings Tegnesteue, museumsleder Palle Birk Hansen og museumsinspektør Thomas Roland fra Næstved Museum. Ved mødet blev der bl.a. taget beslutning om astraggulvets fredning samt givet tilladelse til udgravning af to mindre områder i yderkanten af astraggulvet.

Sct. Peders Menighedsråd og Næstved Museum beslutter at betale for dendrokronologiske undersøgelser af både rådssalens gulvbjælker og tagspærene for derved om muligt at få en nærmere datering af bygningen og tidspunkter for dens tilbygninger. Disse undersøgelser blev foretaget af Aoife Daly, NNU (jf. Bilag 12).

Under istandsættelsen dukker der, under maling og puds, et maleri i limfarve op på rådssalens østlige væg. Museet kontakter Storstrøms Konserveringscenter for at få afrenset maleriet og vurderet den praktiske udførelse af og et overslag for konserveringen af dette murmaleri. Maleriet viser sig at være et kongemonogram med initialerne fra Frederik 6, der senere blev malet over og Christian 8's påmalet i stedet. Udgiften til nedtagningen og konserveringen af

murmaleriet blev delt med hver en tredjedel betalt af Sct. Peders Kirkes Sogneråd, Næstved Museum og Næstved Kommune. Maleriet blev efter endt konservering og montering genophængt d. 21. december 2000 i det Gamle Rådhus, dog ikke på dets oprindelige placering, men ved indgangen til huset, hvor der er offentlig adgang. Maleriet er en del af Næstved Museums samlinger, og er uddeponeret til det Gl. Rådhus og Sct. Peders Menighedsråd (NÆM jour.nr. 2000:400)

3. Metode og målesystem

Før opmålingen kunne påbegyndes var der nødvendigt at få afrenset gulvet for nedrivningsstøv. Dette blev gjort med kost og skovl, og herved fremkom anseelige områder af lerlaget med fliseaftryk, hvilket gav et tilsvarende billede af flisernes placering som de områder, hvor både fliser og lerlag var bevaret. Senere blev der efter aftale med fredningsmyndigheden udgravet dele af yderkanten af gulvet (jf. Bilag 3d).

Til opmåling af gulvet i fladen blev der udsat to punkter, ét i øst og ét i vest (punkt A og B), hvorimellem der blev trukket et målebånd. Parallelt med dette blev udlagt endnu to målebånd i to meters afstand, et syd og et nord for øst-vest linien. Derudover udsattes endnu to punkter, C og D, benyttet ved opmåling af rummets tværsnit. Punkterne er afmærket på T1 (se også Bilag 2a). Der blev ved registreringerne benyttet metalmålebånd, tommestokke, 1x1 m tegneramme med felter af 10x10 cm og tegnefolie.

Fixpunkt til nivellering af bl.a. gulvfladen var midt i den sydligste af væg-nicherne i den sydligste halvdel af arkivrummet. Nivelleringer samt markeringer af fundnumrenes placering findes på et sæt kopier af originaltegningerne. På Bilag 2 er fixpunktets placering markeret.

Der blev løbende noteret og indmålt skitser af observationer af bygningsstrukturel og dekorationsmæssig karakter.

4. Undersøgelsens resultater

4.1 Gulvet

Ved Koch's restaurering i 1894 blev astraggulvet ikke opdaget og det er ikke nævnt i forbindelse med Engquist og Rønnow's restaureringer i 1960'erne. Det har således været dækket i hvert fald de sidste 100 år.

De betydelige rester af et astraggulv fremkom i det, der har været rådssalen på første etage af forhuset. Rummet var ca. 6,3 m målt i nord-sydlig retning og 8,3 m i øst-vestlig retning. Selve astraggulvet fandtes i den østlige halvdel af rummet og var delvist bevaret i et areal på ca. 5,6 x 4,4 m. Der var fjernet en del fliser og en del af det underliggende lerlag i fem-seks render i øst-vest retning, hvor strøerne til det overliggende gulv havde ligget (jf. Bilag 3b). Det nyere trægulv, der havde dækket astraggulvet, var fjernet af håndværkere, da museet kom tilstede,

men langs østvæggen og en del af sydvæggen var rester af dette gulvs kant og af de tilhørende paneler (jf. Bilag 3a samt foto 2000:03:07 #17-19 og 2000:03:08 #5, 8-10). Hvornår dette nyere gulv var blevet lagt kan ikke siges med sikkerhed, men formodentligt i 1700- eller 1800-tallet, i hvert fald før restaureringen i 1894. Der lå en tinknap i astraggulvets flade daterende fra 17-1800-tallet (x7).

Trods det umiddelbart fragmentariske indtryk det senmiddelalderlige astraggulv gav, er det ét af de eneste kendte og mest velbevarede gulve af denne type, der eksisterer i Danmark.

Astraggulvet bestod af tre elementer:

- 1) Plankegulvet nederst, bestående af fyrretræsplanker lagt på tværgående bjælker.
- 2) Udjævningslag af sandet ler, som både udjævnede mod plankegulvet og gav et fast underlag til fliserne
- 3) Astraglaget

4.1.1 Plankegulvet

Plankegulvet bestod af 24-32 cm brede fyrreplanker, der i den østlige del af rummet var ca. 6,5 m lange og i den vestlige del var ca. 1,7 m lange. Plankerne var kraftige, op til 4-5 cm tykke (T1-10). Plankerne var samlet med not og fjer. Ved renoveringen var det nødvendigt at udskifte enkelte planker i den vestlige ende af rummet, hvorved der blev mulighed for at se nærmere på disse. De bar tydelige tilhugningsspor (økse-mærker) på den nedadvendte side. På oversiden var plankerne betydeligt jævne, hvilket kan skyldes, at de her var savet til. Der var således tydelige savmærker på oversiden af plankerne (eks. T1-11) og kun på en enkelt planke sås tilhugningsmærker på oversiden (T1-15). Plankerne lå ikke helt vandret, men med niveauforskelle på op til 29 cm. Plankegulvet fulgte de underliggende bjælker, der havde givet sig i tidens løb, således at gulvet hældte nedad fra væggene og ind mod midten af rummet (tværsnit T2 og T3).

Bjælkerne, plankerne hvilede på, kan stamme fra den oprindelige konstruktion af forhuset. Desværre kunne en præcis dendrokronologisk datering af disse bjælkerne ikke gives pga. prøvernes beskaffenhed (Bilag 12). Fra forhuset var det således kun muligt at få en enkelt dendrokronologisk datering, nemlig fra et spær i tagkonstruktionen. Tidspunktet for fældningen af træet, spærret var lavet af, blev beregnet til ca. 1497. Man kan formode at bjælkekonstruktionen, som fyrreplankerne hvilede på, var er samtidig med tagspærret. Ligeledes er det muligt, at fyrreplankerne stammer fra samme tid, bortset fra plankerne af ca. 1,7 m's længde i rummets vestende. Disse ser ud til at være skiftet ud eller savet over og genlagt; muligvis pga. det ekstra slid, der sandsynligvis har forekommet ved førstesalens nu blandede hoveddør i vestvæggen (jf. afsnit 4.2). Inden der tidligere var blevet genlagt planker, har der samtidig været placeret udjævningsbrædder på de gamle bjælker (matrix; element 8 og 5).

Det kunne ikke afgøres om også fliselaget var blevet genlagt på den del af plankegulvet, der var udskiftet, da der hér ikke var bevaret dele af hverken flise- eller lerlag.

4.1.2 Lerlaget

Lerlaget bestod af kompakt fint tørt lettere sandblandet ler. Det har sandsynligvis været fugtigt da det blev lagt som fliseunderlag. Hvor fliserne manglede sås tydelige aftryk af disse i lerlaget. Lerlaget varierede i tykkelse mellem 21-135 mm (angivet på T1), hvilket udlignede en del af plankegulvets ujævnhed, således at fliselaget, der var lagt i det, havde en maksimal niveauforskel på 125 mm.

Der blev hjemtaget enkelte stykker trækul stammende fra lerlaget til en evt. C-14 datering.

4.1.3 Astraggulvet (incl. flise- og skiftetyper)

Af astraggulvet var bevaret ca. 257 hele og halve fliser og kant-mursten, som lå fast i lerlaget. I lerlaget var der endvidere ca. 220 flise- og kantmurstensastryk. Fliserne kan oprindeligt have været glaserede, da der blev konstateret enkelte med glasrester på kanten, men ingen havde glasrester på oversiden. En enkelt flise havde et indridset mønster. Flisegulvet har formentlig dækket hele rummets gulvflade og må oprindeligt have bestået af over 1200-1400 fliser og kantmursten.

Trods diverse omlægninger må det antages, at hovedparten af selve fliserne er middelalderlige. Desværre var det ikke muligt ud fra genstandsfund eller gulvtypologi at fastslå hvornår astraggulvet er blevet lagt. Det er dog sandsynligt, at det er sket i forbindelse med det oprindelige byggeri af forhuset, der nu, ud fra dendrodatering af et tagspær til 1497 (jf. Bilag 12), synes at kunne fastsættes til lige omkring år 1500.

Det kan nævnes, at der i Næstved i 13-1500-tallet var tegl-produktion i Grønnegade og i 1570'erne blev der fremstillet bl.a. gulvfliser i Farvergade. Om gulvfliserne fra Gl. Rådhus evt. kommer fra ét af disse værksteder kan ikke afgøres.

Det er ligeledes uvist, hvornår de vestlige dele af flisegulvet er blevet fjernet, men det kan være sket da gulvplankerne i vestenden blev taget op / udskiftet, eller da man delte rummet i to.

Flisetyper

Der var tre forskellige typer fliser repræsenteret. Den oftest forekommende og den det meste af gulvet var lagt med var kvadratisk og ca. 18x18 cm. Disse flisers tykkelse varierede mellem 2 og 4,6 cm. Disse fliser udgør formentlig den oprindelige gulvbelægning, om end i omlagt form. Det kan nævnes, at man i Tuesens Boder (fra omkring 1480) ved restaureringen i 1980'erne fandt dele af lignende fliser. Enkelte af fliserne havde på siden mørkegrønne glasrester, formentlig blyglasur. På oversiden af fliserne var der dog ikke bevaret rester af

glasering. En enkelt flise havde indridset mønster med et firdelt hjertemønster (Bilag 7). En flise med stort set identisk mønster er blevet fundet ved det Gl. Rådhus' nabobygning, Goyernes Gård (Bilag 8).

Langs væggene havde der været lagt rækker af mursten i stedet for egentlige fliser. Rester af disse sås endnu langs med den sydlige og den østlige væg i form af enkelte bevarede rester mursten (24x10,8x5,8 cm) samt en del aftryk af tilsvarende i lerlaget. I aftrykkene sås der på en del af dem en fælles "fejl" i form af et diagonalt indrids (jf. Bilag 3e). En enkelt af disse mursten blev fundet som løsfund; den havde i øvrigt tillige et aftryk af en hundepote på den modsatte side af indridset (x29).

Den tredje og sidste type flise var rombe-formet. Sidelængden på de rombeformede fliser var 14-15 cm. Af denne type var der syv bevaret i selve gulvet samt aftryk efter endnu fire styk i den nordlige del af gulvet.

Det ikke muligt at påvise, hvordan gulvet har taget sig ud, da det blev lagt, da der formentlig overalt var tale om en omlægning af det oprindelige gulv.

Skiftetyper

Skiftetype 1

Markeret med blå på Bilag 3c. Foto S/H 2000:03:08 #5-8, 13-14

Fliserne i denne type var lagt således, at den anden række lå forskudt en halv flise i forhold til den første række (halvstensforbandt). Rækkerne lå i nord-syd retning. Skiftet bestod af hele fliser. Dette skifte er formentlig, sammen med skiftetype 2, hvad der har været benyttet til det oprindelige (?) gulv.

Skiftetype 2

Markeret med grønt på Bilag 3c. Foto S/H 2000:03:08 #10, 2000:03:07 #15-19

Langs med både øst- og sydvæggen har mursten har ligget vinkelret ud fra fliserne med den korte side ind mod fliserne. Der er aftryk ved nordvæggen som minder om skiftetype 2, men det var usikkert om de også tilhørte skiftetypen. Ved sydvæggen var der desuden aftryk af, at er udenpå de vinkelret lagte sten muligvis har ligget endnu en række mursten, blot har de været placeret med den lange side ind mod de vinkelret lagte mursten. Skiftetype 1 og 2 er formentligt samtidige, udgørende det oprindelige (?) gulv.

Skiftetype 3

Markeret med pink på Bilag 3c. Foto S/H 2000:03:08 #5, 6-8

Skiftet bestod af både hele og halve fliser. Rækkerne lå i en vinkel på 90 grader i forhold til rækkerne i skiftetype 1, dvs. i øst-vest retning. Fliserne i en del af skiftet lå skiftevis hel flise - halv flise - hel flise osv., men dette gjaldt kun for en del af skiftet, som tydeligvis var et

omlagt område. Skiftets afgrænsning var diffus mod øst og nord. Skiftetypen må udgøre en reparation.

Skiftetype 4

Markeret med gult på Bilag 3c. Foto S/H 2000:04:02 #8-10

Et lille område på 65x70 cm lagt med 13 mursten. Tilsyneladende en reparation lagt i kakkelovns nichen; evt. ved en udskiftning/flytning af en kakkelovn. Murstenen var generelt 2-3 cm kortere end murstenen i skiftetype 2, hvilket også indikere at skiftet er yngre end selve gulvet (T1-4,7).

Skiftetype 5

Markeret med lilla på Bilag 3c. Foto S/H 2000:03:08 #2-4

Ligesom skiftetype 4 dækkede skiftetype 5 kun et lille område på ca. 65x70 cm. Fliserne i dette skift var rombeformede. Der var seks faste fliser, en løs flise og fire aftryk bevaret. Det er muligt, at fliserne i den anden række har ligget forskudt en halv sten i forhold til den første række. Rækkerne lå i øst-vest retning.

Renoveringer

Astrag- eller flisegulvet er flere gange blevet omlagt og udbedret siden dets første placering. Der var flere indikatorer for dette:

- fliserne lå i fem forskellige skifter, hvoraf de to (type 1-2) sandsynligvis oprindeligt (?) har dækket hele gulvet, og de tre sidste var reparationer/omlægninger (Bilag 3c)
- der var løse slidte kvarte og halve fliser i de udgravede dele af lerlaget under selve astraggulvet (x4),
- bjælkerne og dermed de underliggende planker hældte fra væggene ned mod midten af gulvet og lerlaget var netop tykkest dér; for at udligne ujævnheden kan man have genlagt astraggulvet med et lerlag, der varierede i tykkelse efter underlaget for at få et planere gulv (jf. T2-3),
- der var i gulvets nordende to forskellige farver ler, hvilket kunne være tegn på en delvis omlægning eller en reparation (T1-4, 1-7, 1-10),
- gulvet bestod af forskellige typer klinker. Beskrevet ovenfor.

Udgravning

Der blev udgravet nogle få kvadratmeter af astraggulvet med det formål at indsamle evt. daterende fund fra lerlaget (udgravede områder markeret på Bilag 3d). En enkelt, muligvis middelalderlig knap af bly eller tin var det eneste fund (x5).

Efter undersøgelsens afslutning lagdes mørtel i kanten af den bevarede del af gulvet for at forhindre yderligere sammenskrivning.

4.2 Bygningens struktur

4.2.1 Blændet dør (vestvæg)

Ved istandsættelsen skulle pudsen på rådssalens vestvæg udskiftes, hvorved der var mulighed for at registrere murværket under pudsen (T5). Der blev foretaget en skitse-opmåling af væggen, hvilket afslørede, at der har været direkte adgang til rådssalen udefra via en trappe fra gaden overfor Sct. Peders Kirkegård op til en dør i vestvæggen. Selve døråbningen havde buet overkant og var synlig i muren, idet denne bestod af både oprindeligt og omsat murværk. Det oprindelige murværk var sat i munkeforbandt med rygget fuge. Døren må være blændet senest 1605, hvor bindingsværkshuset på Sct. Peders Kirkeplads 1-3 (matr.nr. 199) bygges lige vest for rådhuset og derved blokerer døren.

4.2.2 Bindingsværk; Døre (nordvæg)

Den vestlige halvdel af rådssalens nordvæg viste sig under pudset at bestå af bindingsværk af fyrrestolper fyldt ud med tørrede ubrændte lersten. På en skitse blev det registreret, at der mellem vestvæggen og den nuværende dør i nordvæggen var en blændet dør (T6). Denne dør må være den samme, som den markeret på Friis-Jensens opmåling af Gl. Rådhus fra 1948 (Bilag 6). Imidlertid er denne dør ikke at finde på Kochs plan af øverste etage fra 1893, mens selve væggen er angivet. Væggen af ubrændte lersten må således være opført før 1893 og døren isat mellem 1893 og 1948, hvor vi med sikkerhed ved, at der var en dør. Mellem 1948 og før 1964 blev denne dør dog sløjftet; på Engquist og Rønnows plan af Gl. Rådhus fra 1964 findes ingen dør på dette sted. Døren var udfyldt med moderne gule sten og kan være blevet blændet, da man indrettede badeværelse i det, der før havde været kammer. Væggen er sandsynligvis ikke middelalderlig.

Den nuværende dørs placering ligger lidt øst for midten af væggen. Denne dørs bredde er større end på Engquist og Rønnows plan fra 1964. Bemærkelsesværdigt er det, at døren iflg. Friis-Jensens plan fra 1948 har samme bredde som den nuværende dør. Den må derfor være blevet gjort smallere efter 1948 og før 1964, for igen at være blevet gjort bredere efter 1964 og før Skovs opmåling i 1999, om ellers de to tidligere opmålinger holder stik.

Mellem den blændede dør og den sydligste af de to stolper, der stod ved nordvæggen var et rør-åbning fra en kakkel- eller jernovn (T6). Skorstenen, som denne sandsynligvis var forbundet til, findes kun på Friis-Jensens plan fra 1948, men ikke på hverken Kochs plan fra 1893 eller på Engquist og Rønnows plan fra 1964. Kakkellovnen og skorstenen kan have været i funktion efter 1893 og før 1964.

4.2.3 Døre; Kakkelovnsniche (østvæg)

Døre

I den østlige væg mellem rådssalen og de to kamre, der før var arkivrum, findes to døre. Den oprindelige forbindelsesdør mellem rådssalen og arkivet var den nordlige af de to. Den sydlige, derimod, er skabt ved et gennembrud på et tidspunkt mellem 1893 og 1948.

Ved undersøgelsen var der to forhold, der viste dette. Der blev konstateret ændringer i det oprindelige murværksskifte ved den nederste del af den oprindelige nordlige dør. Der var hugget to skifter ud i det meste af bunden af døråbningen. Det oprindelige dørtrin har således været disse to skifter højere (T6).

Ved den sydlige dør fremkom det nedenfor beskrevne monogram maleri på muren. Det var tydeligt, at døråbningen er blevet etableret efter monogrammet var blevet malet, da der manglede en lille del af dettes nordlige side, hvor døråbningen i dag findes. Døren findes da heller ikke, hverken på Kochs planer fra 1893 eller hans forslag til istandsættelse (Bilag 7). Både på Friis-Jensens plan fra 1948 og på Engquist og Rønnows plan fra 1964 er døren imidlertid markeret og arkivrummet endvidere inddelt i to. Gennembrydningen af den sydlige dør og arkiv rummets inddeling må således have fundet sted efter 1893 før 1948.

Kakkelovn

Midt for den østlige væg lå en del af en flise, hvori der var skåret en let buet, hvilket, sammen med en runding af mørtel på samme sted, må indikere placeringen af en kakkelovn (T1-7, Foto 2000:04:02 #8-10). På dette sted findes da også en skorstenen både på Kochs plan fra 1893 og på Friis-Jensens plan fra 1948. I Brandtaksationer fra 1791, 1801-09, 1810-1817; i 1827-37 nævnes skorstenen ikke, men i stedet en kakkelovn. Ved taksationen i 1801-1809 nævnes to kakkelovne, og ved den i 1791 nævnes tre bilæggerovne.

At der også oprindeligt har stået en ovn på dette sted kan der ikke være tvivl om, selv om undersøgelserne ikke kunne sige nærmere om dennes karakter. Skorstenen midt på østvæggen udgør således en oprindelig del af forhuset. Selve kakkelovnsnichen har i hvert fald de sidste 107 år formodentligt haft samme form som den nuværende (Foto S/H 2000:03:07 #3-8). Også på planerne fra 1893, 1948 og 1964 ses således de to vanger i gulvhøjde. Hvornår man fjernede den oprindelige ovn vides ikke, men at der har været en kakkelovn/jernovn indtil i hvert fald 1948 kan der ikke være tvivl om. På Friis-Jensens plan ses både nichen og skorstenshullet. Kakkelovnen/jernovnen kan dog være fjernet inden opmålingen i 1964. Det er sandsynligt, at skorstenshullet ikke var i brug i 1964, da det ikke blev angivet på denne plan.

I selve nichen observeredes bemaling i en del forskellige farver (afsnit 4.3.1).

4.2.4 Nicher (arkivrummet)

Førstesalens østrum, der har fungeret som arkiv, blev inddelt i to kamre imellem 1893 og 1948 (se ovenfor, afsnit 4.2.3).

I det sydlige kammer findes i alt tre nicher; to i den østlige væg og én i den vestlige væg. I det nordlige kammer fandtes kun en enkelt niche i den østlige væg. Der blev ikke registreret spor af flere nicher i vestvæggen, men muligheden for, at det oprindeligt kan have været tilfældet, kan ikke udelukkes.

På Friis-Jensens plan fra 1948 er de tre nicher i østvæggen angivet, men ikke nichen i det sydlige kammer's vestvæg. Ingen af nicherne optræder på Kochs 1893-plan eller på Engquist og Rønnows 1964-plan. Begge har dog registreret nicherne i porten i etagen nedenunder. Det er derfor muligt, at nicherne i perioder har været dækket eller muret til.

Inden genpudsningen af væggene i 2000 blev der i øvrigt observeret to røråbninger, ét i hvert kammer, med forbindelse til samme skorsten som kakkelovnen i rådssalen. Ved disse åbninger var der rester af bemalingen på væggen (afsnit 4.3.4).

4.2.5 Tagkonstruktion

Baghuset i Rådhus-komplekset består, som nævnt, af to hovedfaser, hvor en oprindelig et-etages bygning er blevet forhøjet med endnu en etage. Da en mere eksakt datering af disse bygningsfaser ikke kan gives, blev det i forbindelse med undersøgelsen af rådhusalen i forhuset, besluttet at udtage dendrokronologiske prøver af tagspærene, for evt. at nærme sig en datering ad denne vej. Fældningstidspunktet for fire prøver fra træet fra taget over baghuset blev bestemt til ca. 1467-1482 (jf. Bilag 12).

Det kunne hermed fastslås, at der er tale om en oprindelig middelalderlig tagkonstruktion. Det kunne dog naturligvis ikke bestemmes, om der for disse spær var tale om genbrug fra den oprindelige et-etages bygning, eller om et "nyt" tag, rejst da førstesalen blev opført, som foreslået af Engquist (Engquist, 1997).

For det sekundære forhus' vedkommende var fældningstidspunktet for træet i tagkonstruktionen ca. 1497. Her blev dog kun dateret en enkelt prøve, men sammenholdt med tagets middelalderlige konstruktion må dateringen anses for pålidelig.

Det blev, som nævnt, endvidere forsøgt i forhuset at udtage prøver fra egebjælkerne mellem stuen og første etage, men uden held. Dette må beklages, da en datering af en af disse bjælker ville have kunnet give endnu en vigtig datering af forhuset.

4.3 Dekorationsmæssige detaljer

Ved undersøgelsen i 2000 blev der på væggene konstateret almindelig kalkning, kønrøg, lag af forskellige farver maling ved kakkelovnsnichen og et usædvanligt monogrammeri i limfarve med initialer fra to danske konger, Frederik 6 og Christian 8, og deres hustruer. Der er i øvrigt i forbindelse med tidligere undersøgelser fundet rester af kalkmalerier i baghuset (Engquist, 1997).

4.3.1 Kongemonogram (østvæg)

Kongemonogrammet var malet direkte på den østlige væg i rådssalen og fremkom ved afdampning af tapet. Maleriet var udført i limfarve og forestillede to hjerter indeholdende initialerne under en krone. Under initialerne en stiliseret muslingeskal og det hele var omgivet af rocailler. Maleriet var ikke signeret, men sandsynligvis udført af en lokal maler. (T4, Foto 2000:03:07 #8 viser placering på væggen, 2000:04:01 #2-5 før afrensning, 2000:04:03 #6-8 efter afrensning, 2000:04:06 #2-7 muren efter maleriets nedtagning).

Der kunne efter afrensning og konservering konstateres to sæt initialer. Maleriet var første omgang udført til ære for Frederik 6 og hans hustru Marie Sofie Frederikke. Senere har man overmalet deres initialer med rød maling og indført Christian 8 og hans hustru Caroline Amalies initialer i stedet.

Anledningen til udførelsen af monogrammet vides ikke. Frederik 6's bryllup med Marie Sofie Frederikke af Hessen-Kassel fandt sted i 1790, men maleriet må være udført efter Frederik 6's kroning i 1808 (måske i denne anledning ?) og før hans død i 1839. Den næste konge, Christian 8, blev gift med sin anden kone Caroline Amalie i 1815. Christian 8 blev kronet i 1840 og han var konge til sin død i 1848. Overmalingen må dermed have fundet sted mellem 1840 og 1848.

I perioden 1808-1848 var der fire borgmestre i Næstved. Den første var Evald Wulf 1792-1809, derefter var Morten Smidt Schönheyder 1809-35 borgmester, siden Christian Albrecht Bluhme 1836-38 og den sidste var Daniel Tonnies Lavätz 1838-55. Murmaleriet kan være udført enten under Evald Wulf's eller Morten Smidt Schönheyder's tid på posten som borgmester. Den mest betydningsfulde af disse var E. Wulf, der var barn af en lokal guldsmed; måske skal han tilskrives æren for initiativet til dets udførelse ?. M.S. Schönheyder var dog længere tid på posten efter Frederik 6. kroning; har han haft bedre mulighed for at få det udført ?. M.S. Schönheyder havde endvidere en hvis tilknytning til København, hvor han både fødtes og døde. Hvilken af disse to, der kan have haft størst ønske om at markere et "tilhørsforhold" til kongen kan man kun gætte om. Det kan måske også være en anden end selve borgmesteren, der tog initiativet ?.

Ændringen af initialerne har måske været naturligt at udføre ved indsættelsen af den næste konge, dvs. muligvis omkring 1840, mens D.T. Lavätz var borgmester i byen. Der blev flyttet fra det Gl. Rådhus til det nye på Hjultorvet i 1856, hvorefter maleriet på et tidspunkt er blevet dækket til.

Da konservatorerne tog monogrammet af væggen var de nødt til også at tage pudsen bag maleriet med. Derved blev den kalkede væg indenunder synlig og der kunne anes nogle fuldstændig ulæselige bogstaver. Bogstaverne syntes ikke middelalderlige, måske snarere fra 1700-tallet ? (Foto 2000:04:06 #2-7).

4.3.2 Bemaling ved kakkelovnsniche (østvæg)

Ved kakkelovnsnichens nordlige vangefront fandtes rester af forskellige farver maling. På den vestlige side af vangen sås rester af en blågrå farve og på den sydlige side rester af en grøn farve. Desuden bemærkedes flg. farver ved nichen: lysgrå, mørkgrå, rød dodenkop, blå dodenkop, grå dodenkop og hvid i flere lag. Man kan forestille sig, at der har været har været en form for dekorativ bemaling af nichen.

4.3.3 Kønrøg (sydvæg)

Mellem de to vestligste vinduer i rådssalen fandtes der rester af kønrøg omtrent 30 cm over plankegulvets niveau under det yderste lag puds. Dette kan være rester af den oprindelige senmiddelalderlige væg bemaling. (Foto 2000:04:02 #2-4).

4.3.4 Kalkning (vestvæg)

I den vestlige ende af rådssalen var man under istandsættelsen nødt til at fjerne nogle af de ca. 170 cm lange gulvplanker og derved blev de underliggende bjælker og den øverste del af væggen til rummet nedenunder frilagt. Før man satte underetagens loftsplanker op, lå bjælkerne frit og på den øverste del af væggen tilhørende rummet i underetagen sås rester af den oprindelige hvid-kalkning (Foto 2000:04:02 #11-13).

4.3.5 Vægmaling (nordvæg)

Der fandtes enkelte rester af maling på væggen mellem den blændede dør og rør-åbningen (T6). Bemalingen kan have været udført i forbindelse med den kakkel-/jernovn, der har stået her på et tidspunkt mellem 1893 og 1964.

4.3.6 Vægmaling; Indskrift (arkivrum)

Midt på den vestlige væg konstateredes det, at der formentligt inden rummet blev delt i to, har været en rød maling udenfor en malet ”ramme” (T6). Efter rummets deling var der ved rør-åbningen i det nordlige af de to kamre grøn/sort maling på den del af væggen, der har været bag en mindre jernovn.

I det sydlige af de to kamre ved den sydligste af nicherne i østvæggen var en indskrift: ”1953 18/4 disse stuer sat i stand de to drenge Kaj og Ove fik værelse her. J.V. Petersen” .

4.4 Genstandsfund

Kun i ganske få tilfælde kunne der opsamles fund fra sikrede lag. Det gælder bl.a. en enkelt knap af bly eller tin (x5), der som eneste fund fremkom ved udgravningen under de omlagte

fliser i astraggulvet (jf. afsnit 4.1.3). Knappen er ca. 11 mm i diameter, støbt og med en hægte. På fronten et blomstermotiv omgivet af en flettet krans. I Egan og Pritchard (1991) fandtes ingen med lignende motiv, men af lignende størrelse og udformning fandtes enkelte dateret til middelalder.

I en fuge mellem fliserne lå en lille knap med blomstermotiv, sandsynligvis tabt mens gulvet var i brug (x7). En nærmere datering end 17-1800-tal kunne ikke gives, men dateringen peger dog hen imod, at astraggulvet stadig har været i brug i dette tidsrum.

Af gulvfliser hjemtoges 14 løse fliser og en $\frac{3}{4}$ munkesten opsamlet af håndværkerne (x27). Endnu en løs mursten med aftryk af hundepote blev indsamlet af museet (x29). I den vestlige del af det udgravede område fandtes i selve lerlaget to halve og to tredjedele og to kvartdele af fliser (x4). Fra det udgravede område blev yderligere hjemtaget 22 hele fliser, af hvilke seks var gået i tre stykker, 9 halve fliser samt en kvart flise (x8-x22, x24-x26).

I det løse materiale ved sydvæggen fandtes et enkelt bogblad med fire sider (x33). Bogen, bladet stammer fra, var trykt i gotiske bogstaver, affattet på tysk og har været en lærebog omhandlende købmandskab. Bogen kan efter al sandsynlighed stamme fra et tidspunkt, hvor der stadig var rådssal i rummet. Derudover fremkom enkelte mønter og kridtpibefragmenter som løsfund.

5. Sammenfatning af resultater

Ved undersøgelserne i forbindelse med renoveringen af den tidligere rådssal i Næstveds gamle rådhus foråret 2000 registreredes et muligvis senmiddelalderligt astraggulv samt diverse bygningsdetaljer, ligesom en dendrokronologisk undersøgelse af rådhusets tagkonstruktion (både for- og baghus) blev foretaget. Endvidere blev et kongemonogram fra 1800-tallet aftrukket og afrenset.

Det bygningsmæssigt mest bemærkelsesværdige fund udgøres af astraggulvet, der oprindeligt må have bestået ca. 1200-1400 fliser, men nu blot var fragmentarisk bevaret. I den ældste af dets faser har gulvet været lagt i halvtstensforbandt (omgivet af en bræmme lagt af mursten), men dette er blevet repareret af flere omgange. De fleste fliser var kvadratiske, men der indgik i reparationerne enkelte rombe-formede fliser. Gulvet har muligvis været i brug op til 17-1800 tallet.

Den blændede middelalderlige dør i rådssalens vestvæg har ikke været afdækket ved de tidligere restaureringerne, og afsløringen af denne beviser, at der via en udendørs trappe oprindeligt har været direkte adgang fra rådssalen til gaden indtil huset vestfor blev bygget 1605.

De dendrokronologiske dateringer fra rådhusets tagspær, hvilke viste at forhusets tagkonstruktion er rejst tæt på år 1500. Den er dermed omtrent 20 år yngre end tagkonstruktionen over baghuset fra ca. 1480. Dette ændrede ikke ved de hidtidige analyser af bygningens historie, men gav nogle mere præcise dateringer for konstruktions tidspunkter. Der blev registreret endnu en blændet dør i rådssalens nordvæg. Denne var dog sandsynligvis ikke af middelalderlig dato. Det blev endvidere bekræftet, at kun den nordligste af de to døre i rådssalens østvæg var oprindelig som forbindelsesdør mellem rådssalen det lille arkivrum mod øst.

Dekorationsmæssigt var 1800-tals kongemonogrammet den største overraskelse. Oprindeligt har murmaleriet i limfarver været udført med Frederik 6 og Marie Sofie Frederikkes initialer. Disse er senere blevet malet over, og Christian 8 og Caroline Amalies initialer indskrevet.

Resultaterne af undersøgelse har således givet en række væsentlige bidrag til Næstveds Gamle Rådhus' bygningshistorie og dateringsmæssige forhold.

Litteratur

- Benzon, Gorm: Gamle danske gulve. København, 1988
- Egan, Geoff og Pritchard, Frances: Medieval Finds from excavations in London: 3. Dress Accessories. London, 1991
- Engquist, Hans Henrik: Næstveds Gamle Rådhus. I: Bygningsarkæologiske Studier. København, 1997
- Hansen, Palle Birk: Næstved Det Gamle Rådhus. Næstved Museum, 1992
- Nielsen, Rasmus: Næstved Købstads Historie. Fjerde del (1536-1870). Næstved, 1932.
- Matrikelarkivet, Næstved Museum. Grundtaxt og Brandtaxationer. 1682-1837. Sct. Peders Kirkeplads, Matrikel nr. 201.

Fundliste

X-nr.	Tegning-nr.	Beskrivelse	
x1	T1-2	Mursten	24x10.8x5.8 cm
x2	T1-2	Mursten	Omgivet af mørtel 17.8x10x5 cm
x3	T1-1	Mønt	5 öre. 1890. Brödrafolkens Vål. Svensk ? Løsfund. Fundet i hullet i gulvet i rådssalens sydøstlige hjørne
x4		Fliser	Dele. Fundet i lerlaget. 2 halve, 2 tredjedele, 2 kvarte
x5	T1-2	Knap.	Bly/Tin. Diameter 11 mm. Støbt. Påsat hægte. Blomstermotiv på front. Fundet i lerlaget under fliser, der er blevet lagt om. Middelalder ? Der fandtes ingen lignende i Egan og Pritchard, 1991
x6	T1-1	Mønt	10 øre. 1910. Frederik 8. Løsfund. Fundet i løst materiale langs sydvæg i rådssalen.
x7	T1-4	Knap	Tin ?. Diameter 20mm. Påsat hægte. Blomstermotiv. Pynteknap til vest. 17-1800-årene. Fundet imellem fliserne, hvor den så ud til at være trådt ”ned”. Den lå i samme niveau som fliserne.
x8	T1-5	Flise	Hel. Tegl. 18x17.8x3 cm
x9	T1-5	Flise	Hel. Tegl. 18x17.8x2.8 cm
x10	T1-5	Flise	Halv. Tegl. 18x9x2.8 cm
x11	T1-5	Flise	Halv. Tegl. 18x9.5x3 cm
x12	T1-8	Flise	Hel. Tegl. 18x17.8x2.3 cm
x13	T1-8	Flise	Halv. Tegl. 17.8x9x3.5 cm
x14	T1-8	Flise	Hel. Tegl. 18x17.8x2 cm
x15	T1-5	Flise	Hel. Tegl. 18x18x4.6 cm
x16	T1-5	Flise	Hel. Tegl. 18x18x4 cm

x17	T1-5	Flise	Hel. Tegl.	18.2x18.2x4.3 cm
x18	T1-5	Flise	Næsten hel. Tegl.	18.2x18x2.7 cm
x19	T1-11	Flise	Hel. Tegl.	18.5x18.4x3(3.8)
x20	T1-8	Flise	Halv. Tegl.	18x9x4.2 cm
x21	T1-5	Flise	Hel (tre stykker). Tegl.	18x28x2.4 cm
x22	T1-5	Flise	Hel (tre stykker). Tegl.	18x18x2.6 cm
x23	T1-5	Teglfragment		6x4.5x2.5 cm
x24	T1-5	Flise	Kvart. Tegl	12.3x8x2.7 cm
x25	T1-15	Flise	Næsten hel. Tegl	18x18x2.7 cm
x26		Fliser	Halve 5 stk. Hele 11 stk. - heraf 4 der var gået i tre stykker hver. Fra de udgravede dele af astraggulvet. Ikke enkeltvist nummereret.	
x27		Fliser	Hele 14 stk.	ca. 18x18x2.6-4.5 cm
			Løst fundne fliser opsamlet af håndværkere under istandsættelse	
		Munkesten	$\frac{3}{4}$ af stenen	
x28		Glasperle	Turkis. Længde 4mm. Fundet i løst materiale	
x29		Mursten	Hundepote-aftryk. Rille på modsatte side. Fundet i løst materiale langs sydvæggen 24x10.8xc6 cm	
x30		Trækul	Fra lerlaget. Udtaget under udgravning	
x31		Kridtpibehoved	Fundet i løst materiale. Hovedstørrelsen forholdsvis lille, 1600-tal ?	
x32	T1-4	Mønt	5 øre. 1907. Frederik 8. Løsfund. Fundet i hjørnet ved den støbte gulvkant og den sydlige vange ved kakkelnischen	

x33

Bogblad

Næsten helt bogblad med fire sider. 18.5x15.5 cm
Fundet i løst materiale langs sydvæggen. Trykt med
gotiske bogstaver. Tysk, omhandlende købmandskab.
"Von Usien handlung – Handlung mit denen
Europaern; Die 13. Frage" – læren om købmandskab
bør undervises offentligt på universiteter det er af
højeste nødvendighed – hvilket bliver bevist med
følgende "rationibus" og "argumentis"

Tegningsliste

Tegning nr. - del	Art	Målestok	Beskrivelse
T1 - 1	Flade	1:10	Opmåling af astraggulv, fliseaftryk i lerlag og gulyplanker
T1 - 2	Flade	1:10	do.
T1 - 3	Flade	1:10	do.
T1 - 4	Flade	1:10	do.
T1 - 5	Flade	1:10	do.
T1 - 6	Flade	1:10	do.
T1 - 7	Flade	1:10	do.
T1 - 8	Flade	1:10	do.
T1 - 9	Flade	1:10	do.
T1 - 10	Flade	1:10	do.
T1 - 11	Flade	1:10	do.
T1 - 12	Flade	1:10	do .
T1 - 13	Flade	1:10	do. Del 13 er niveauet under del 10
T1 - 14	Flade	1:10	do. Del 14 er niveauet under del 8
T1 - 15	Flade	1:10	do. Del 15 er niveauet under del 5
T2	Tværsnit	1:40	Længdesnit af rådssals rummet. Punkt A (=punkt Øst) til B TR,KJ,BFJ Øst-vest. Set mod syd

T3	Tværsnit	1:40	Tværgående snit af rådssals rummet. Punkt C til D. TR,KJ,BFJ Nord-syd. Set mod øst
T4	Væg	1:20	Del af rådssals rummets østvæg. Kongemonogrammetts placering. TR
T5	Væg	1:50	Skitse af rådssalens vestvæg. Blændet oprindelig dør. PBH
T6	Væg	1:20	Skitse af del af rådssalens nordvæg. Skitse af placering af kakkel-/jernovne i forhold til røråbninger. Skitse af arkivrummets vestvæg. Dørtrin ved den nordlige dør mellem rådssal og arkivrum. PBH

Fotoliste

Sort/Hvid 6x6

2000:03:06

12-15	Oversigt. Astraggulv i rådssalen
Set fra nordvest	27.03.00
16-19	Oversigt. Astrag- og plankegulv i rådssalen
Set fra nordøst	27.03.00

2000:03:07

2-8	Oversigt. Astraggulv. Østende af rådssalen.
Set fra vest	30.03.00
9-14	Oversigt. Astrag- og plankegulv i vestende af rådssalen
Set fra nordøst	30.03.00
15-19	Rest af astraggulv og fliseaftryk i sydøstlige hjørne af rådssalen. Desuden ses kant fra gulvet, der har dækket astraggulvet og panelkant i væggen.
Set fra vest	30.03.00

2000:03:08

2-4	Astraggulv. Detail. Skiftetype 5 i forgrunden, rombeformede fliser
Set fra vest	30.03.00
5-8	Astraggulv. Detail. Skiftetype 3 i forgrunden og skiftetype 1 i baggrunden
Set fra vest	30.03.00
10-12	Astraggulv. Detail. Skiftetype 2 til venstre i billedet. Skiftetype 3 allerforrest og resten skiftetype 1
Set fra vest	30.03.00
13-15	Astraggulv. Detail. Skiftetype 1. Fliser i venstre side af billedet og fliseaftryk i højre side af billedet
Set fra vest	30.03.00
16-18	Astraggulv. Detail. Flise med fire-delt hjertemønster
Set fra vest	30.03.00

2000:04:01

2-5	Monogram på østvæg i rådssalen. Før afrensning
Set fra vest	03.04.00
7-8	Plankegulvet og underliggende bjælke i rådssalens vestende. Detalje af gulvopbrydningen. Bemærk at tværbjælkerne her er blevet forhøjet på midten
Set fra sydøst	03.04.00

2000:04:02

- 2-4** Rådssalens sydvæg. Detalje med oprindelig (?) kønrøg
Set fra nord 03.04.00
- 8-10** Rådssalens østvæg. Rester af (kakkøl-?) ovn. Bemærk mørtelrunden i højre side
Set fra vest 03.04.00
- 11-13** Rådssalens vestvæg. Detalje med bevaret oprindelig kalket væg tilhørende det
underliggende rum
Set fra sydøst 03.04.00

2000:04:03

- 6-8** Monogram på østvæg i rådssalen. Efter afrensning
Set fra vest xx.04.00

2000:04:06

- 2-7** Rådssalens østvæg. Foto af pudsen bag det kgl. monogram. På skiftet ”under buen”
ses helt ulæselige bogstaver. Disse synes ikke middelalderlige, måske snarere
1700-tals (?)
Set fra vest xx.04.00

Kopier af originaltegninger

Bemærk at fladeplanerne (T1-1 til 1-10)
vha. digitalkopi er nedsat til 1:20
(Forrest indsat sammensætning af 1:20 fladetegninger, øst- hhv. vestdel)